

USTAVNOST OD ANTIČKOG DO SAVREMENOG DOBA

Jelena Milinković

Pravni fakultet, Univerzitet u Kragujevcu

Kragujevac, Srbija

jelenaue1979@yahoo.com

Apstrakt

Ustav svake države oslikava ovlašćenja državne vlasti i način na koji se ona vrši. Ustav predstavlja skup zakona i sadrži ključne komponente neophodne za funkcionisanje državne uprave, parametre za izbore i oporezivanje, kao i uspostavljanje i regulisanje organa vlasti. Autor je u radu istraživao različita tumačenja, definicije i odlike ustavnosti u svetu. Istorijskim i komparativnim metodom autor razmatra razvoj, kao i poređenje ustavnosti od starog veka do danas. Metodom analize sadržaja, normativnim, kao i metodom analize i sinteze, autor istražuje razvoj ustavnosti, koji je vidljiv još u vreme antičkog doba i grčkih mislilaca, zatim preko Magna karte, pa sve do Francuske revolucije i modernog doba. Autor takođe razmatra pojam globalizacije i njen uticaj na ustavnost u savremenim državama. Poseban akcenat u radu autor stavlja na razvoj ustavnosti u delu koji se odnosi na poštovanje ljudskih prava kao jedne od osnovnih vrednosti svakog modernog ustava. Cilj istraživanja u radu je da autor dokaže, da poštovanje i primena ustava, bez obzira o kakvom državnom i društvenom uređenju je reč, predstavlja jedini pravi odraz demokratije i da nema alternativu.

Ključne reči: definisanje ustavnosti, razvoj ustavnosti, moderna ustavnost, globalizacija, ljudska prava

CONSTITUTIONALITY FROM ANTIQUITY TO THE MODERN ERA

Abstract

The constitution of each state describes the powers of state government and the manner in which they are exercised. The Constitution is a set of laws and contains key components necessary for the functioning of state administration, parameters for elections and taxation, as well as the establishment and regulation of government bodies. The author researched different interpretations, definitions and characteristics of constitutionalism in the world. Using the historical and comparative method, the author examines the development, as well as the comparison of constitutionalism from the ancient century to the present day. Using the method of content analysis, normative, as well as the method of analysis and synthesis, the author investigates the development of constitutionalism, which is visible even in ancient times and Greek thinkers, then through the Magna Carta, and up to the French Revolution and modern times. The author also discusses the concept of globalization and its impact on constitutionalism in modern states. In the work, the author places special emphasis on the development of constitutionalism in the part that refers to respect for human rights as one of the basic values of every modern constitution. The aim of the research in the paper is

for the author to prove that respect and application of the constitution, regardless of what state and social organization it is, is the only true reflection of democracy and that there is no alternative.

Keywords: defining constitutionalism, development of constitutionalism, modern constitutionalism, globalization, human rights

UVOD

Sistem opštih pravnih akata neke države često se figurativno može uporediti sa piramidom. Ovo znači da se na vrhu piramide nalazi ustav, ispod njega su zakoni, a još niže u bazi piramide, podzakonski propisi. U okviru takvog sistema opštih pravnih akata, na njegovom vrhu, nalazi se ustav. Ustav je akt kojim se postavljaju osnovi državnog i društvenog uređenja, osnovi koji drugim opštim pravnim aktima, u prvom redu zakonima, a potom i podzakonskim propisima, treba da budu razrađeni i konkretizovani. Tek zajedničkim i međusobno usklađenim dejstvom svih opštih pravnih akata jednog sistema postiže se svrha postojanja samog sistema. Prema tome, ni jednog trenutka se ne sme izgubiti iz vida, da je i ustav, kao poseban opšti pravni akt, deo sistema, da u tom sistemu ima svoje izuzetno značajno mesto, da postavlja osnove čitavog sistema i utiče na njegovu izgradnju, ali da bez toga sistema ne bi imao svoju svrhu, odnosno ne bi mogao ni da postoji (Jovičić, 2006, str. 217).

Zakon se smatra najvažnijim pravnim aktom koji uređuje društvene odnose među ljudima, pa svaki akt državnih organa mora biti zasnovan na zakonu. Ali zakon ne može sadržati sva rešenja za uređivanje društvenih odnosa, pa se prenošenjem ili poveravanjem određenih poslova detaljnije uređuju prava i obaveze adresata delegirane izvršnoj vlasti i organima lokalne samouprave (*potestas delegata delegari non potestas*). Subordinacijski sistem pravnih propisa i načelna podređenost pravnih propisa niže pravne snage onima s višom pravnom snagom otvaraju pitanje sankcionisanja svakog odstupanja od hijerarhije pravnih propisa (Šakrinović: 2021, str. 1121).

Kada se govori o ustavnosti, ona je, u svom užem, tehničko-pravnom značenju, vezana za uvođenje ustavnog poretka zasnovanog uglavnom na pisanom ustavnom tekstu koji predviđa sadržinu i granice svih ovlašćenja organa vlasti i građana. U svom političkom smislu ustavnost je naziv za društveno-političku pojavu potčinjavanja mehanizama i akcija vlasti i vladajuće politike objektivnom pravu, odnosno sistemu utvrđenih pravila ili bar konvencija čije se poštovanje zasniva na konkretnim društveno-političkim odnosima i na odgovarajućim ustavno-pravnim (po pravilu sudskim) garancijama. U tom smislu ustavnost izražava ideju „vladavine prava“ nad arbitrarnom (samovoljnom) „vladavinom nad ljudima“. Ustavnost je princip ograničenja i institucionalizovanja svake politike, a naročito vlasti kao njenog spoljnog i autoritativnog izraza. Još u širem političkom značenju, ustavnost podrazumeva društveno-političke i idejne procese, borbe, napore i postignuća naroda, klasa, grupa i pojedinaca u pravcu ograničavanja apsolutizma i samovolje, kao i obezbeđenje kontinuiranog funkcionisanja ustanovljenog sistema političkih odnosa (Đorđević, 1965, str. 24).

Ustav političke zajednice artikuliše principe koji određuju institucije kojima je poveren zadatak upravljanja, zajedno sa njihovim odgovarajućim ovlašćenjima. U apsolutnim monarhijama, kao u drevnim kraljevstvima istočne Azije, Rimskog carstva i Francuske između 16. i 18. veka, sva suverena ovlašćenja su bila koncentrisana u jednoj osobi, kralju ili caru, koji ih je vršio direktno ili preko podređenih organa koji su delovali po njegovim uputstvima. U drevnim republikama, kao što su Atina i Rim, ustav je predviđao, kao i ustavi većine modernih država, raspodelu ovlašćenja između različitih institucija. Ali, bilo da koncentriše ili raspršuje ova ovlašćenja, ustav uvek sadrži barem pravila koja definišu strukturu i rad vlade koja upravlja zajednicom. Ustav može učiniti više od definisanja organa vlasti koji imaju ovlašćenja da komanduju. Takođe, može da razgraniči ta ovlašćenja kako bi od njih obezbedila određena osnovna prava osoba ili grupa. Ideja da treba da postoje ograničenja ovlašćenja koja država može da vrši duboko je ukorenjena u zapadnoj političkoj filozofiji. Mnogo pre pojave hrišćanstva, grčki filozofi su smatrali da, da bi bio pravedan, pozitivan zakon – zakon koji se stvarno primenjuje u zajednici – mora da odražava principe superiornog, idealnog zakona, koji je bio poznat kao prirodni zakon (Shugart, Fellman i Bogneti, 2022).

Doktrina o prirodnim pravima bila je snažan faktor u preoblikovanju ustava zapadnih zemalja u 17, 18. i 19. veku. Rana faza ovog procesa bila je stvaranje engleske Povelje o pravima (1689.), koja je proizvod Engleske slavne revolucije. Svi ovi principi koji se tiču podele državnih funkcija i njihovih odnosa ugrađeni su u ustavno pravo Engleske i drugih zapadnih zemalja. Engleska je takođe ubrzo promenila neke od svojih zakona kako bi novoproklamovanim individualnim slobodama dala adekvatniju pravnu snagu (Shugart, Fellman i Bogneti, 2022).

U Sjedinjenim Državama je doktrina prirodnih prava bila još uspešnija. Kada su američke kolonije postale nezavisne države (1776. godine), suočile su se sa problemom da sebi daju novu političku organizaciju. Oni su iskoristili priliku da u pravnim dokumentima, koji se mogu menjati samo posebnim postupkom, iznesu glavne principe za raspodelu državnih funkcija među različitim državnim organima i za zaštitu prava pojedinca, kako to zahteva doktrina prirodnih prava. Savezni ustav - sastavljen 1787. godine na Ustavnoj konvenciji u Filadelfiji da bi zamenio propale članove Konfederacije, kao i njegova kasnija Povelja o pravima (ratifikovana 1791. godine) učinili su isto na nacionalnom nivou. Formalnim dodeljivanjem višeg statusa pravilima koja definišu organizaciju vlade i ograničavaju njena zakonodavna i izvršna ovlašćenja, američka ustavnost je pokazala suštinsku prirodu svih ustavnih zakona: činjenicu da je „osnovan“ u odnosu na sve druge zakone pravnog sistema. Ova karakteristika je omogućila uspostavljanje institucionalne kontrole usklađenosti zakonodavstva sa grupom pravila koja se u sistemu smatraju najvažnijima (Shugart, Fellman i Bogneti, 2022).

Ustavnost podrazumeva pravnu teoriju koja nastoji da garantuje slobodu i prava pojedinaca pod ograničenom vladom. Za one koji drže do čvrste definicije ustavnosti, to se može postići samo putem pisanog ustava. Za one koji prihvataju meki pristup ustavnosti, pisani dokument sa oznakom „ustav“ nije apsolutno neophodan. Država bez pisanog ustava ipak se može pridržavati ustavnosti. Ovo je slučaj u Izraelu, na Novom Zelandu i u Ujedinjenom Kraljevstvu. Drugim rečima, bitna je suština ustavnosti, a ne proceduralni aspekti. U suštini, ustavnost se sastoji

od dva osnovna principa: prvo, sve vlasti potiču od naroda, i drugo, svi ljudi su obdareni osnovnim ljudskim pravima. Dakle, dva osnovna principa ustavnosti su demokratsko upravljanje i poštovanje prava pojedinca (Zoller, 1996, str. 1143).

Ustavnost predstavlja najviše pravno pravilo koga su dužni da se pridržavaju kako podređeni tako i nadređeni, pojedinci i grupe. Kada govori o političkom aspektu ustavnosti, Đorđević ističe da se ona svodi na potčinjavanje vlasti i politike objektivnom pravu, što on smatra diskutabilnim. Đorđević smatra da ustavnost ne određuje političku vlast, nego obratno, da politička ustavnost određuje ustavnost. Ali ustavnost kao pravno institucionalizovana politička vlast ispoljava se prema društvenom poretku, prema subustavnim organima, pojedincima i institutima, kao politički odnos, kao autokratsko ili kao demokratsko upravljanje. Budući da u političkom sistemu osim nosilaca ustavne vlasti postoje i političko – izvršni i upravni organi, a u složenim državama i kopije tih organa, razumljivo je da postoji potčinjavanje takvih akcija vlasti fenomenu ustavnosti, što opet ne znači da su svi podvrgnuti ustavnosti (Đorđević, 1965, str. 192).

Ustav je osnovni izvor ovlašćenja koja svi državni organi za svoj rad crpe neposredno ili posredno iz njega. Svojstvo ustava kao najvišeg opšteg pravnog akta proizilazi i otuda što se on donosi i menja na poseban način, različit u odnosu na zakone. I najzad, njegova najvažnija odlika kao najvišeg opšteg pravnog akta ogleda se i u tome što svi ostali opšti pravni akti, u prvom redu zakoni, koji se donose na osnovu ustava i radi razrade i konkretizacije njegovih odredbi, moraju da budu u saglasnosti sa ustavom. Iz ovoga proizilazi da čitav sistem opštih pravnih akata ne bi imao svoju svrhu kada bi svaki akt za sebe mogao autonomno da reguliše datu materiju, ne vodeći računa kako je ista materija regulisana drugim aktom veće pravne snage. Ovako, ustav vezuje zakonodavca, osnovi državnog i društvenog uređenja zakonom se mogu razraditi i konkretizovati, ali uvek u saglasnosti sa ustavom (Jovičić, 2006, str. 221).

ISTORIJSKI RAZVOJ

Istorija ustava i ustavnosti veoma je duga. Prvi tragovi ustava vidljivi su još u antičko doba. Istina je da tada nije bio stvoren pojam ustava u savremenom smislu, ali je uočena potreba da se izvesnim osnovnim pravilima državne i društvene organizacije da poseban značaj. Po mišljenju Jovičića, ono što danas sačinjava ustavnu materiju, izdvajalo se već tada od ostale pravne materije manjeg značaja, mada ne u čistom obliku. Tako je, pre nastanka samog izraza ustav, u embrionalnom vidu uobličavana njegova sadržina. Aristotel je bio prvi koji je pravio razliku između *Politeia* i *nomoi*. *Politeia* je bila osnov na kome počiva celokupno državno i društveno uređenje, skup pravila o državnim vlastima, njihovim ovlašćenjima i svrsi koju svaka od njih ispunjava. *Nomoi* su sa druge strane zakoni, koji u skladu sa ovakvim osnovama, i proizilazeći iz njih, regulišu način na koji vlasti vrše svoja ovlašćenja. Tako se još u okviru robovlasničke demokratije stvarao pojam ustava, koji je pre imao karakter „teorijsko-političkog traktata“, ali je već tada uočavan njegov osnovni smisao: sprečavanje samovlašća i ograničenje vlasti (Vladislavljević, 1936, str. 228).

U Rimu se već jasnije izdvajaju dve vlasti: jedna koja ima za zadatak da uređuje osnovna pitanja organizacije društva, zadatak koji je označavan kao *rem publicam constituere*, i druga koja donosi obične zakone, regulišući niz različitih materija, što je nazivano *leges scribere*. Ali kako naglašava Burdau (Buirdeau), terminu *constituere* nije pridavano isključivo značenje ustanovljavanja normi, opšteobaveznih pravila ponašanja, već je još uvek u pitanju bilo pretežno opisivanje političke organizacije i funkcionisanja pojedinih ustanova, a ne normiranje u strogom smislu reči. Tada se javlja izraz *constitutio* (od *constituo* – uređujem, ustanovljuvam), koji je označavao akte (edikte) imperatora (Buirdeau, 1969, str. 46). Sama ideja ustava, potiče iz tri izvora, i to: 1. glavnog, višeg zakona, 2. ličnih prava i 3. povelje pisanog dokumenta. Pojavu ustava obeležavaju prvi pisani tekstovi kojima se počela ograničavati, do tada neograničena državna vlast. Takvi pisani tekstovi su se pojavili, najpre u srednjovekovnoj Engleskoj, kao kolevci parlamentarizma i putem njih se, još u XIII veku, na taj način, polažu temelji demokratske predstavničke vlasti u zemlji (Bataveljić, 2013, str. 5).

Čarls Borjud (Charles Borgeaud) u svom članku pod nazivom „The Origin and Development of Written Constitutions“ iz 1892. godine, Ustav definiše kao osnovni zakon po kome je uređena vlast u jednoj državi i prema kome se određuju odnosi pojedinaca ili morala ličnosti prema zajednici. On ističe da Ustav može biti pisani dokument, precizan tekst ili serija tekstova, koje je donela suverena vlast u datom trenutku, ili može biti manje ili više definitivan rezultat niza zakonskih akata, uredbi, sudskih odluka, presedana i običaja, različitog porekla i nejednake vrednosti i značaja, kao i da je većina postojećih slobodnih ustava u svetu formi pisanog dokumenta. On takođe napominje i da je demokratija modernog doba rodila pisane ustave, a novi sistem je tako inaugurisan, da su tokom ovog veka skoro sve države koje su bile apsolutističke bile navođene da ga usvoje (Borgeaud, 1892).

Isti autor ističe da su puritanci iz 17. veka u Engleskoj i Americi prvi ljudi koji se pamte kao osnivači modernog sistema pisanih ustava. On kao dokaz toga ističe studije, koje su objavljene 1890. godine, skoro istovremeno u *Political Science Quarterly* i u pariskim *Annales de l'Ecole Libre des Sciences Politiques* (Borgeaud, 1892).

Po rečima profesora Perija Petersona (Perry Patterson) sa Univerziteta u Minesoti, ustavnost u prilično primitivnom obliku počela je da se razvija u Grčkoj pre dvadeset tri veka. Grčki ustav je bio opšti sistem vlasti pomoću kojeg su se obavljale funkcije države. To je bila suština države. Ustav je fiksirao broj i odnos organa vlasti, metode izbora njihovih službenika i lokaciju vrhovne ili suverene vlasti. Položaj suverene vlasti odredio je prirodu ustava. Ako su ga sprovodili ljudi, ustav je značio demokratiju; ako je bio formiran prema nekolicini, onda je ustav značio oligarhiju. Ustav je tada za grčki um značio opštu prirodu ili karakter države. To je bio organski karakter države. Upotrebljen je u istom smislu kao i u izrazu - konstitucija ljudskog tela. To, dakle, nije bio pisani osnovni zakon koji je najvažniji akt vlade. To nije bio zakon prinude, a samim tim ni u kom smislu sredstvo za kontrolu vlasti. Zakoni su mogli biti dobri ili loši, ali ne i neustavni. Ustavna vlada za Grke nije bila ograničena vlada, već samo vlada bilo koje vrste države koja je posedovala ustav, i stoga je mogla biti monarhijska, oligarhijska ili aristokratsko demokratska. Ustav se promenio kada se promenila država. Revolucija je bila

potpuna promena u životu države, ekonomskom, društvenom i političkom. Grčka država nije bila pravna apstrakcija, već je bila sinonim za sam narod (Patterson, 1948, str. 427).

Peterson takođe u svom radu ističe da su Grčki stoički filozofi dali materijal za prelazak sa grčke na rimsku ustavnost. Upravo oni su stavili sve veći naglasak na doktrinu prirodnog prava, odnosno na doktrinu višeg zakona. Kada su barijere između Grka i varvara bile uništene uključivanjem Atinjana, Tračana, Azijata i Egipćana u isti politički sistem, rasne razlike i državne linije su bile prinuđene da popuste pred univerzalnim zakonom ili kosmopolitizmom. Ljudska priroda ili čovek postaju osnovno razmatranje. Kosmopolitizam se proširio na humanitarizam i univerzalno građanstvo. Grčki stoički ideali pod rimskom shemom stvari postali su stvarnost. „Univerzalni zakon i univerzalno građanstvo“, kako je isticao Daning, „postali su praktične činjenice.“ (Duning, 1999, str. 64). Doktrinu prirodnog prava i princip pravde zajednički za sve ljude prihvatili su i razvili veliki rimski pravници (Patterson, 1948, str. 428).

Po rečima Petersona doprinos Rima ustavnosti sastoji se od sledećih segmenata: 1) principa kontrole i ravnoteže, 2) doktrine narodnog suvereniteta i 3) principa višeg zakona ili doktrine prirodnog prava, odnosno doktrine ograničene vlade. Prvi princip Polibins (Polybins) je smatrao odlikom rimskog sistema. Polibins je bio zatvoren u Italiji šesnaest godina i za to vreme napisao je istoriju Rimske republike u kojoj je napravio prvo izlaganje principa kontrole i ravnoteže poznatog političkoj teoriji. U rimskoj državi, koja je kasnije nazvana država nakon što je izraz država izmišljen u šesnaestom veku, on je rekao da konzuli predstavljaju monarhiju, senatsku aristokratiju i skupštinsku demokratiju, i da su u praktičnom funkcionisanju vlade ova tri antagonistička elementa provera jedan drugog i da daju uravnotežen karakter sistemu (Patterson, 1948, str. 429).

Mekilvein (McIlwain) takođe ističe da nesumnjivo najveći doprinos Rima ustavnosti predstavlja princip narodnog suvereniteta i princip doktrine prirodnog prava ili ograničene vlade. Načelo da je ceo narod isključivi izvor pravne vlasti postalo je tako fundamentalni deo rimske ustavnosti da Justinijanova komisija iz šestog veka nije mogla da ga izbriše iz rimskog prava. Širenje rimskog prava širom Evrope učinilo je ovaj princip osnovnim u političkoj i pravnoj literaturi srednjeg veka (McIlwain, 1940, str. 59).

Ciceron je bio najveći advokat antičkog sveta i bio je eksponent doktrine prirodnog prava. On je u svom delu *De Republica* rekao da pravi zakon predstavlja pravi razum u skladu sa prirodom; da je on univerzalne primene, nepromenljiv i uvek trajan. Ovde se dalje dodaje da se Senat ili narod ne mogu osloboditi svojih obaveza i neće biti različitih zakona u Rimu i u Atini, ili drugačiji zakoni sada i u budućnosti. Ono što on u ovom delu posebno naglašava je da će jedan večni i nepromenljivi zakon važiti za sve narode i za sva vremena, i biće jedan gospodar i vladar, a to je Bog, nad svima nama, jer je On autor ovog zakona, njegovog promulgator, i njegov izvršni sudija. On dalje navodi da je sveta obaveza da se ne pokušava da se donesu zakoni u suprotnosti sa ovim zakonom. Nije oklevao da se izjasni pred rimskim sudovima za nevažeći statut rimskog senata koji je, po njegovom mišljenju, prekršio prirodni zakon (McIlwain, 1940, str. 60).

MODERNA USTAVNOST

Moderna ustavnost ima svoje političko poreklo u američkoj i francuskoj revoluciji osamnaestog veka. Iako je veza između nacionalnog i međunarodnog bila tema o kojoj se mnogo raspravljalo u političkoj misli osamnaestog veka, međunarodni pravници nisu raspravljali o međunarodnom pravu u ustavnim terminima sve do dvadesetog veka. Prvi talas ustavotvornog pisanja desio se u međuratnom periodu do posle Drugog svetskog rata, kada ga je nastanak Hladnog rata zaustavio. Drugi talas je pokrenut 1990-ih i 2000-ih nakon završetka Hladnog rata, ovoga puta održiviji i koji je doveo do veće dubine i širine pisanja. Ustavotvorni narativi su u velikoj meri deo istorije zapadne pravne i političke misli i povezani su sa periodom zapadne hegemonije. Neka od pitanja koja se postavljaju su na primer: Koje razloge imamo da verujemo da se globalni ustavni univerzalistički projekat razlikuje od svojih drugih zapadnih ideoloških prethodnika sa univerzalističkim pretenzijama, kao što su hrišćanstvo ili „zapadna civilizacija“, maskirajući posebne interese i kulturne prakse kao univerzalne da bi opravdale hegemoniju? Može li globalna ustavnost biti dovoljno civilizacijski i kulturno inkluzivna? Može li ostati relevantna kada se zapadna hegemonija nedvosmisleno povlači, a ravnoteža snaga se pomera u korist drugih regiona, pre svega Azije? Ono što se može dati kao univerzalni odgovor je da globalna ustavnost može biti civilizacijski i kulturno inkluzivna, bez obzira na svoje poreklo, a takođe može ostati relevantna čak i ako se zapadna hegemonija povlači i ravnoteža snaga menja u korist Azije (Mattias, 2018, str. 168).

Nijednom modernom zemljom ne može se upravljati samo sa jedne lokacije. Poslovi opština i seoskih područja moraju biti prepušteni upravi lokalnih samouprava. Shodno tome, sve zemlje imaju najmanje dva nivoa vlasti: centralni i lokalni. Jedan broj zemalja ima i treći nivo vlasti, koji je odgovoran za interese manje ili više velikih regiona. Raspodela ovlašćenja između različitih nivoa vlasti je važan aspekt ustavnog uređenja jedne države. Među državama sa dva nivoa vlasti, mogu se praviti razlike na osnovu veće ili manje autonomije koja se daje lokalnom nivou. Poštovanje britanske vlade prema lokalnoj samoupravi oduvek je bila karakteristika njenog ustava. Nasuprot tome, Francuska je tradicionalno držala svoje lokalne vlasti pod strogom centralnom kontrolom. U zemljama sa tri nivoa vlasti, raspodela ovlašćenja između centralne i posredne vlade varira. Države formirane kroz uniju nekadašnjih nezavisnih država obično održavaju srednji nivo sa značajnim zakonodavnim, izvršnim i sudskim ovlašćenjima (kao u Sjedinjenim Državama, Argentini i Švajcarskoj), iako neke daju malo ovlašćenja ovom nivou. Ova poslednja situacija se često dešava u zemljama koje su uvele srednji nivo kao ispravku za svoj prethodni izbor dva nivoa - kao što je to uradila Italija u svom ustavu iz 1948. i Španija u svom ustavu iz 1978. godine (Shugart, 2022).

Činjenica je da se pravni naučnici retko bave empirijskim pitanjima o sadržaju i evoluciji svetskih ustava. Ovo zanemarivanje se bez sumnje delimično može pripisati velikom naginjanju ustavnog prava kao discipline u korist normativnog nasuprot empirijskom učenju. Postoji i disciplinska pristrasnost prema proučavanju ustavne jurisprudencije za razliku od pisanja ustava, što zauzvrat može odražavati neuspeh da se shvati koliko je dinamična formalna ustavnost na globalnom nivou.

Naročito u zemlji u kojoj je isti ustav na snazi više od dve stotine godina, a menjanje ustava je neslavno teško, lako je izgubiti iz vida svetski značaj i učestalost revizije ustava. Ipak, prosečan nacionalni ustav traje samo devetnaest godina i ima 38% verovatnoće da će biti izmenjen svake godine (Law i Versteeg, 2011, str. 1169).

Počevši od druge polovine 20. veka, u mnogim zemljama postoji sve veća tendencija da u okviru svojih ustavnih sistema dozvole direktno delovanje međunarodnog prava i zakona posebnih međunarodnih organizacija kojima su pripadale. Ustavi Nemačke i Italije, na primer, zahtevaju da pravni sistem bude u skladu sa međunarodnim običajnim pravom. Pošto su oba ustava kruta, to znači da su obični nacionalni statuti koji su u suprotnosti sa takvim zakonom neustavni. Samo u poslednjoj deceniji dvadesetog veka, preko polovine svetskih zemalja napravilo je velike izmene svojih ustava i od ove grupe, 70% država je usvojilo potpuno nove ustave. U svetlu sopstvenog iskustva sa neobično statičnim ustavom, američki pravnici su se prirodno više fokusirali na donošenje ustavnih odluka nego na izradu ustava. Ovde se ističe da razumevanje globalne ustavnosti zahteva pažnju ne samo na način na koji se ustavi tumače, već i na način na koji se njihov formalni sadržaj razvija tokom vremena (Law i Versteeg, 2011, str. 1169).

U istoriji savremene ustavnosti, dugoj skoro dva veka, donesene su stotine ako ne i hiljade ustava, od kojih se ni dva ne poklapaju u potpunosti. Svaki ustav i stari i novi, makar u nečemu se razlikuju od ostalih. Međutim, istovremeno sa tim, među njima se ne javljaju ni približno onoliko velike razlike u pogledu njihove koncepcije, forme i sadržine, kakve bi se dale očekivati, imajući u vidu, s jedne strane, ogromne promene kroz koje je ljudsko društvo prošlo u ovom periodu vremena, i, s druge strane, velike faktičke razlike između pojedinih društveno-ekonomskih uređenja kakve se u savremenom svetu sreću (Jovićić, 2006, str. 293). Poštovanje ustava i zakona je jedna od temeljnih vrednosti ustavnog poretka, ali ujedno i ideal koji je skoro nemoguće ostvariti. Svaka država nastoji da princip vladavine prava i poštovanja ustava kao najvišeg pravnog akta ostvari u praksi (Krčinski, 2011, str. 84).

USTAVNOST I GLOBALIZACIJA

Može se reći da 90% varijacija u sadržaju svetskih ustava koji se odnosi na prava može se objasniti kao funkcija samo dve varijable, od kojih se obe mogu kvantitativno meriti. Prva varijabla je sveobuhvatnost ili inkluzivnost ustava: neki ustavi su sažeti i imaju tendenciju da sadrže samo relativno generička prava, dok drugi takođe obuhvataju manje uobičajene, relativno ezoterične odredbe. Druga varijabla je ideološki karakter ustava. Svetski ustavi ne mogu se rasporediti u jednu ideološku dimenziju. Neki ustavi se mogu okarakterisati kao relativno libertarijanski, u smislu da oličavaju uobičajenu pravnu tradiciju negativne slobode ili preciznije, sudsku zaštitu od pritvora ili telesnih povreda od strane države. Drugi ustavi su, za razliku od toga, više etatistički po karakteru: oni pretpostavljaju i garantuju dalekosežnu ulogu države u svim aspektima života tako što državi daju niz ovlašćenja i odgovornosti u inostranstvu (Law i Versteeg, 2011).

Ustavi nisu samo izjave nacionalnog identiteta i težnje koje služe za razlikovanje zemalja jedne od drugih. Oni su takođe napisani da zadovolje i utiču na različitu

publiku, počevši od domaćih birača čija je podrška potrebna da bi se obezbedila stabilnost režima, preko stranih investitora koji traže garancije da su njihove investicije bezbedne od eksproprijacije, do drugih zemalja čije je odobravanje ključno za obezbeđivanje diplomatskog priznanja i nacionalne bezbednosti. Ništa manje od drugih oblika zakona, ustavno pravo je instrument politike koji države koriste za postizanje određenih ciljeva, kao što je nadmetanje protiv drugih nacija za investicioni kapital i kvalifikovanu radnu snagu u globalnoj ekonomiji ili signaliziranje usklađenosti sa normama i standardima međunarodne zajednice. Stoga ne bi trebalo da bude iznenađenje ako težnja za sličnim ciljevima navede zemlje da usvoje slične politike, uključujući slične ustave (Law i Versteeg, 2011).

Postoje i razlozi da se postavi pitanje da li je evolucija globalne ustavnosti u stvari direktna priča o konvergenciji. Nešto složenije i uznemirujuće od konvergencije se dešava, na primer, kada nemiri u Karačiju i Kartumu zbog verskih karikatura objavljenih u Kopenhagenu izazovu užasnutost u Parizu zbog neuspeha Američkih i britanskih političkih lidera da brane slobodu formulisane i osporenu na globalnom nivou. Domaća ustavnost je, delimično, i mesto i manifestacija geopolitičkog sukoba i rivalstva. Rastuća međuzavisnost i sve propusnije granice koje definišu globalizaciju služe samo da pojačaju uticaj takvog sukoba na održivost nacionalnih ustavnih normi. Manje utopistička vizija budućnosti globalne ustavnosti mogla bi tako predvideti podelu sveta na rivalske kampove koji zastupaju nekompatibilne koncepcije ustavnosti. Mogućnost širenja jaza između interno kohezivnih grupa najbolje je opisati ne kao konvergenciju, ili čak kao divergenciju, već kao polarizaciju (Law i Versteeg, 2011).

Jedan od razloga koji se navodi kao razlog za postojanje određenog stepena ustavne konvergencije je taj da će države, u pokušaju da uče jedna od druge, verovatno i oponašati jedna drugu. Drugi razlog odnosi se na ustavnu konkurenciju, a to znači da potreba za privlačenjem i zadržavanjem kapitala i kvalifikovane radne snage, daje državama podsticaj da ponude slično velikodušne ustavne garancije lične i ekonomske slobode. Tu je takođe i ustavna usklađenost, odnosno činjenica da se države suočavaju sa pritiscima da se prilagode globalnim ustavnim normama kako bi bile prihvaćene i kako bi dobile podršku kako domaće tako i međunarodne javnosti. Zaključak je da ustavnost karakterišu mrežni efekti koji nagrađuju države za usvajanje istog tipa ustavnog režima koji su drugi već usvojili (Law i Versteeg, 2011).

USTAVNOST I LJUDSKA PRAVA

U ustavu SAD iz 1787. godine, prvom pisanom ustavu u modernom značenju te reči, izvorno nije bio predviđen katalog ljudskih prava. Relativno kratak tekst ustava koji se sastoji od samo sedam obimnijih članova, bio je u najvećem delu posvećen konstituisanju i organizovanju vršenja savezne vlasti. Tek će četiri godine kasnije, 1791. godine, biti usvojeno deset amandmana na Ustav SAD koji uređuju materiju ljudskih prava, predstavljajući na taj način svojevrsan američki Zakon o pravima (Bill of Rights). Tačnije rečeno i izvorna verzija ustavnog teksta obuhvatala je neka lična prava, kao što su, na primer, *habeas corpus* ili pravo na porotno suđenje (Simović, Stanković i Petrov, 2018, str. 47).

Za razliku od američkog, francuski ustavotvorac ne samo da je u ustavni tekst iz 1791. godine integrisao Deklaraciju prava čoveka i građanina kao svoj uvodni deo, već je proklamovao i neka nova ljudska prava koja njome nisu bila obuhvaćena, kao što su sloboda kretanja, sloboda okupljanja, pravo na slobodno ispoljavanje misli, pravo na peticiju ili sloboda kulture.¹ Upravo ovim ustavom bio je konstituisan jedan kompromisan oblik ustavne monarhije, kojim ni monarh, a ni građani nisu bili zadovoljni, jer po rečima Fransoa Fire (Francois Furet) „između kralja i nacije postoji nužna povezanost i prinudna saradnja; kralj je poglavar nacije, ali njegova vlast proizilazi iz pristanka nacije, i on legitimno vlada samo ako se pokorava konstitutivnim odredbama ugovora koji se zove i ustav kraljevstva“ (Fire, 1990, str. 44).

Naposletku, kako zapaža Gajin, Američka i Francuska revolucija su početne tačke moderne pravne istorije ljudskih prava, jer se u okviru njih prvi put primećuje jedinstvo pravno – teorijskih (filozofskih, ideoloških) i pozitivnopravnih elemenata u izgradnji celovitog korpusa pravila o ljudskim pravima (Gaji, 2011, str. 20).

Suštinski elementi demokratije nisu samo kontingentni dodaci proceduralnim pojmovima demokratije, već su osnovni uslovi za održavanje demokratije kao načina za donošenje političkih odluka zasnovanih na pravilu većine i opštem pravu glasa. Ove promene dovode do četvorodimenzionalnog modela savremene ustavne demokratije zasnovane na četiri vrste prava zaštićenih savremenim ustavima: političkim, građanskim, slobodarskim i socijalnim pravima. Sadržajna dimenzija demokratije se najbolje vidi u pozitivnim i negativnim ustavnim garancijama koje garantuju rigidnost ustava (Ferrajoli, 2012).

Ustav mora posedovati svojstva koja ga formalno i sadržinski čine aktom koji objedinjuje osnovne racionalne principe prema kojima se zajednica (građani političke zajednice) odredila, prihvatajući ih kao osnovna pravila na kojima počiva i funkcioniše (Pajvančić, 2005, str. 8).

U današnjem višeslojnom poretku ljudska prava se štite na više načina. Može se reći da su državni ustavi oduvek sadržali značajan broj odredaba o osnovnim ljudskim pravima. Međunarodna i regionalna zaštita ljudskih prava, je međutim, relativno novija pojava. Počelo je posle 1945. godine, ali se dramatično razvilo u poslednjih nekoliko decenija, kako u opštim ugovorima i konvencijama na nivou UN i EU, tako i u konkretnijim ugovorima o mučenju, diskriminaciji, pravima deteta, rodnoj ravnopravnosti, nacionalnim manjinama, itd. Danas se može govoriti o stvarnoj „proliferaciji“ kako tekstova tako i sudova i agencija sa ciljem zaštite ljudskih prava (Neuman, 2003).

Jednu od osnovnih vrednosti svakog modernog ustava predstavljaju ljudska prava. Garantovanje i zaštita ljudskih prava je smisao ustava i njegova osnovna funkcija u političkoj zajednici. Ljudska prava predstavljaju suštinsku odliku demokratske, pravne i socijalne države. Ona predstavljaju smisao i obavezu države kao ljudske zajednice (Pajvančić, 2005, str. 146)

Pošto i nacionalni, i međunarodni i evropski sistemi za zaštitu ljudskih prava obavljaju istu funkciju, ne čudi što su povelje o pravima i ugovori o ljudskim

pravima u svim državama uglavnom slični u suštini, iako se tenzije između različitih jurisdikcija unutar višeslojnog pravnog poretka ne mogu u potpunosti izbeći (Robert, 1994).

Međunarodne i evropske konvencije o ljudskim pravima, potpisane posle Drugog svetskog rata, zasnovane su na ustavima različitih država. One ni na koji način nisu imale nameru da zamene nacionalne ustavne zaštite, a kamoli da ih ukinu. Ključni termini koji su se koristili od samog početka bili su „minimalni standard“ i „supsidijarnost“, a vremenom je praksa Evropskog suda za ljudska prava počela da govori o potrazi za „zajedničkim evropskim osnovama“ i „nacionalnim marginama procene“. Svaki od ovih pojmova se odnosi na nacionalnu odgovornost za zaštitu osnovnih ljudskih prava (Velaers, 2016).

Kada se govori o Republici Srbiji, Ustav Republike Srbije, jednom zbirnom formulacijom „Sloboda misli, savesti i veroispovesti“, koja se odnosi na, pre svega, duhovnu, versku i filozofsku sferu, pruža mogućnost zajemčavanja jednog od osnovnih ličnih prava, dok formulacijom „Sloboda mišljenja i izražavanja“ (član 46.), koje se više odnosi na opšta pitanja društva i politike, garantuje pravo koje se svrstava u grupu političkih prava. Ovo pravo je u totalitarnim režimima strogo zabranjeno, a ljudi samo zato što imaju drugačije političko mišljenje, bivaju surovo progonjeni i najstrožije kažnjeni. Prema Ustavu Republike Srbije, sloboda izražavanja može se zakonom ograničiti, jedino u slučajevima, ako je to neophodno radi zaštite prava i ugleda drugih, čuvanja autoriteta i nepristrasnosti suda i zaštite javnog zdravlja, morala demokratskog društva i nacionalne bezbednosti Republike Srbije (Bataveljić, 2013, str. 103).

Kada je reč o političkim pravima, može se reći da su to svega prava participacije, odnosno prava čoveka da upravlja državom i zajednicom. U užem smislu, na primer, takva prava su aktivno i pasivno biračko pravo i pravo na pristup javnoj službi (Dimitrijević, Paunović i Đerić, 1997, str. 174).

Međunarodno pravo ljudskih prava i ustavno pravo imaju različite, ali komplementarne funkcije. Komplementarnost u funkciji dva režima ljudskih prava odražava ono što se naziva „međusobna legitimacija“ međunarodnih i domaćih ljudskih prava, kao i njihova odgovarajuća „međusobna pozitivizacija“ ili uzajamno pravno potvrđivanje (Besson, 2015).

Bez obzira na opšti stepen analogije ili disanalogije između međunarodnog i ustavnog prava, domaće povelje o pravima i međunarodno pravo o ljudskim pravima obavljaju istu osnovnu funkciju utvrđivanja ograničenja onoga što vlade mogu učiniti ljudima u okviru svojih nadležnosti. Takođe, postoji jasna sličnost između ovih prava u pogledu starosti. Iako su, naravno, postojali važni prethodnici i kasniji razvoj u svakom sistemu, oba su u suštini nastala nakon 1945. godine kao odgovor na masovna kršenja osnovnih prava neposredno pre i tokom Drugog svetskog rata. Ovo je popunilo velike praznine u pokrivanju i domaćeg i međunarodnog prava (Gardbaum, 2008).

Činjenica je da ljudska prava teže da se prikažu kao apolitička ideja, mada u praksi ideološko čišćenje ljudskih prava je gotovo nemoguće, isto kao i princip da svi ljudi poseduju univerzalna jednaka prava. Određeni broj autora je mišljenja da svako stanje ljudskih prava pre nastanka svetske države ne može pretendovati na to da ima univerzalno važenje, već da se ovde radi o postuliranoj, a ne o stvarnoj

univerzalnosti. S obzirom da ne postoji svetska država, ovi autori smatraju da ćemo još dugo živeti u svetu partikularno-moralnog prihvatanja osnovnih ljudskih prava (Avramović i Simović, 2012).

Iako nesumnjivo postoji nešto inherentno ustavno u vezi sa zakonom o ljudskim pravima, u smislu da on funkcioniše tako da precizira ograničenja o tome šta vlade mogu da urade osobama u okviru svojih nadležnosti, precizno pitanje za razmatranje je, međutim, da li ovo „nešto“ trenutno predstavlja davanje ljudskim pravima specifičan pravni status ustavnog prava. Očigledno, ograničenja vlada mogu i imaju različite pravne i nepravne oblike; u čisto domaćem kontekstu, oni mogu biti ustavni, statutarni, običajno pravo, administrativni, konvencionalni ili jednostavno politički/pragmatični. Kako je ustavno pravo, pravo određene vrste, ovo pitanje ima, bar delimično, neizbežno formalni sadržaj – iako se, doduše, ovaj sadržaj mora apstrahovati iz čisto domaćeg konteksta. Zaista, pošto je sada gotovo univerzalno priznato da EU ima ustavni zakon (čak i bez formalnog ustava), čiji je deo njen zakon o ljudskim pravima, ova vrsta zakona više nije u praksi, pa se ne može konceptualizovano ograničiti na nacionalni (Gardbaum, 2008).

Ustavno pravo nas često suočava sa teškim slučajevima, slučajevima koji se „ne mogu rešiti ozbiljnijim zagledanjem u deset reči klauzule“ (Dworkin, 2010, str. 81). U takvim situacijama razumni ljudi smatraju da im ustav njihove države daje prava ili slobode koja nisu uvek u skladu sa ostvarivanjem prava drugih lica. Ovo je poznat i uporan problem. Jezička neodređenost i principijelna priroda mnogih ustavnih odredbi primoravaju sudije da trajno smišljaju metode koje ova pravila pretvaraju u norme koje mogu da rešavaju stvarne slučajeve, ponekad u suprotnosti sa mišljenjem drugih grana vlasti. To dokazuje sve veći prenos ovlašćenja na pravosuđe u različitim delovima sveta (Atria, 1999).

ZAKLJUČAK

Pravni sistemi u svakom demokratski orijentisanom društvenom poretku mogu funkcionisati samo ukoliko su usklađeni i ukoliko se primenjuju svi usvojeni pravni akti. Ono što se može videti je da postoje različiti pogledi na definisanje ustavnosti. Jedna od podela koja se ovde nameće odnosi se na čvrstu i meku ustavnost, odnosno na mogućnost postojanja pisanog i nepisanog ustava. U vezi sa tim treba istaći činjenicu da je ustvari najvažnija suština ustavnosti, a ona podrazumeva demokratsko upravljanje i poštovanje ljudskih prava. Bez obzira da li se posmatra više kao pravni ili kao politički pojam, ustav predstavlja najviši pravni akt koga moraju da se pridržavaju svi u državi, kako predstavnici vlasti, tako i svaki pojedinac ili organizacija.

Kada se govori o istorijskom razvoju ustavnosti, njene korene vidimo još u antičko doba. Iako se ne može reći da je ustav postojao u savremenom smislu te reči bila je vidljiva težnja za uređivanjem države i društvene organizacije. Još u Staroj Grčkoj ustav je značio opštu prirodu ili karakter države. Ključni segment koji se ističe je prelazak sa grčke na rimsku ustavnost, odnosno stavljanje većeg akcenta na doktrinu prirodnog prava, odnosno na doktrinu višeg zakona od strane stoičkih filozofa. Ideja nastanka ustava u smislu u kom i danas postoji, vezuje se za prve pisane tekstove u

Engleskoj u srednjem veku koji su predstavljali ograničavanje do tada neograničene državne vlasti.

Razvoj modernog ustavnog poretka vezuje se za američku i francusku revoluciju u 18. veku. Kada je reč o pisanju ustava tu se razlikuje jedno ustavotvorno pisanje do nakon Drugog svetskog rata i drugo nakon Hladnog rata iz perioda 1990-ih godina 20. veka. Moderna ustavnost traži odgovore na mnoga pitanja, a jedno od osnovnih pitanja koje se postavlja je da li globalna ustavnost može biti dovoljno civilizacijski i kulturološki inkluzivna. Jedan od univerzalnih zaključaka je da ustavnost može biti globalna, bez obzira na promene svetskog poretka i činjenicu da se u poslednjim decenijama ravnoteža snaga menja u korist Azije.

Ustavnost je deo zajedničkog nasleđa čovečanstva. Bez toga, ne bi bilo moguće dostići stepen slobode koji se sada uživa u većini modernih država. Istina, u nekim slučajevima je potrebno postići napredak i primamljivo je pozvati na veću globalizaciju. Međutim, treba biti oprezan pri „uvozu“ ustavnih sredstava. Ne postoji „jedna veličina“ za sve u ustavnom pravu. Ustavna pravila moraju biti prilagođena svakoj državi. Međutim, bez obzira na neophodna prilagođavanja, nikada ne treba zaboraviti da je struktura ustavnosti uvek ista. Ustavnost je osmišljena za dobro i pravo čovečanstva. Kako globalizacija tržišta može dovesti u opasnost globalizaciju ustavnog prava zbog svojih ogromnih društvenih troškova, nikada ne smemo zaboraviti da je polazna tačka i krajnji rezultat ustavnosti ljudsko biće i ljudska prava.

Može se reći da je tek u relativno novije vreme ljudsko društvo počelo da prepoznaje važnost autonomije svakog pojedinca, odnosno značaj ljudskih prava. Međunarodna zajednica je priznala da su ljudi suštinski bitni i bori se sa pojmom jednakosti od sredine 20. veka. Međutim, bez obzira na velike pomake i uspehe u borbi za ljudska prava, činjenica je da je gotovo nemoguće da svi ljudi poseduju univerzalna jednaka prava. Isto tako je nemoguće ljudska prava potpuno izolovati od politike, s obzirom na činjenicu da su baš politička prava njihov važan sastavni deo.

LITERATURA

1. Atria, F. (1999). Legal Reasoning and Legal Theory Revisited. *Law and Philosophy* 18 (5), 537–577.
2. Avramović, D., Simović, D. (2012). Univerzalizacija i/ili ideologizacija ljudskih prava, *Nacionalni interes*, Godina VIII, Vol. 14, Broj 2/2012, pregledni rad, 199-220.
3. Bataveljić, D. (2013). *Ustavno pravo*. Kragujevac: Pravni fakultet u Kragujevcu: Centar za uporedno ustavno pravo.
4. Besson, S. (2015). Human Rights and Constitutional Law: Patterns of Mutual Validation and Legitimation. *Oxford Academic*. Vol. 15, 279-299.
5. Borgeaud, C. (1892). *The Origin and Development of Written Constitutions*, preuzeto 25.9.2023. sa: <https://www.jstor.org/stable/2139444?seq=1>
6. Buirdeau, G. (1969). *Traite de science politique*. Paris: Librairie generale de droitet de jurisprudence, 46.
7. Duning, A., W. (1999). *Political Theories, Ancient and Modern*. Boston: Brill.

8. Dworkin, R. (2010). *Taking Rights Seriously*. New Delhi: Universal Law Publishing, 81.
9. Đorđević, J. (1973). *Ustavno pravo*. Beograd: Savremena administracija.
10. Đorđević, J. (1965). *Uvod u ustavno pravo*. Beograd: Izdanje Saveza pravnika Jugoslavije, 24.
11. Ferrajoli, L. (2012). Constitutional Democracy. *Journal for constitutional theory and philosophy of law*, 18/2012, 15-68.
12. Fire, F. (1990), *O francuskoj revoluciji*, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
13. Gajin, S. (2011), *Ljudska prava – pravno-sistematski okvir*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta Union: Centar za unapređivanje pravnih studija: Institut za uporedno pravo.
14. Gardbaum, S. (2008). Human Rights as International Constitutional Rights. *European Journal of International Law*, Volume 19, Issue 4, 749-768.
15. *Globalization and Constitution*, preuzeto 10.5.2024. sa: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=997c94e0-2b85-b6bb-c27e4187f03201d0&groupId=252038
16. Jovičić, M. (2006). *Ustav i ustavnost*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
17. Krčinski, B. (2011). Normativna kontrola ustavnosti i zakonitosti pravnih akata u Republici Makedoniji. *Strani pravni život*, 2/2011, 83-97.
18. Law, S., D., Versteeg, M. (2011). The Evolution and Ideology of Global Constitutionalism. *California Law Review*. Vol. 99, No 5, 1163-1258.
19. Mattias, K. (2018). *On the History and Theory of Global Constitutionalism*. Cambridge: Cambridge University Press.
20. McIlwain, C. (1940). *Constitutionalism, Ancient and Modern*. New York: Cornell University Press.
21. Neuman, G., L. (2003). Human Rights and Constitutional Rights: Harmony and Dissonance. *Stanford Law Review*, 1863-1900.
22. Patterson, C., P. (1948). The Evolution of Constitutionalism, *Minnesota Law Review-Journal of the State Bar Association*, Vol. 32, No. 5, 427-457.
23. Pajvančić, M. (2005). *Srbija između ustava i ustavnosti*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
24. *Pojam, vrste i istorijat ustava*, preuzeto 15.2.2024. sa:
25. <https://lawofficeminic.wixsite.com/website/post/pojam-vrste-i-istorijat-ustava>
26. Robert, J. (1994). Constitutional and international protection of human rights: competing or complementary systems, *HRLJ*, p. 8; in: Baumgärtel, M. et al. (2014). Hierarchy, coordination or conflict? Global Law Theories and the Question of Human Rights. *Journal européen des droits de l'homme*, Vol. 3, 326-353.
27. Simović, D., Stanković, M., Petrov, V. (2018). *Ljudska prava*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet.
28. Shugart, F., M., Fellman, D., Boggetti, G. (2022). *Constitutions and Constitutional law*, preuzeto 28.5.2024. sa: <https://www.britannica.com/topic/constitutional-law>
29. Šakrinović, K., H. (2021). Vijek ustavnog sudstva u Evropi. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, god. 58, 4/2021, 1121-1140.
30. Velaers, J. (2016). Constitutional Versus International Protection of Human Rights: Added Value or Redundancy? The Belgian Case, in the Light of the Advisory Practice of the Venice Commission. *Revue interdisciplinaire d'études juridiques* 2016/2 Vol. 77, 265-295.

31. Vladislavljević, M. (1936). Pojam ustava. *Arhiv za pravne i društvene nauke*, 3/1936, 228.
32. Zoller, E. (1996). Constitutionalism in the Global Era, *Indiana University Maurer School of Law*, 1143-1151.

SUMMARY

The constitution of each state defines the powers of government and their exercise, forming the legal foundation for elections, taxation, and the structure of state institutions. Legal systems follow a hierarchical structure, with the constitution at the top, followed by laws and by-laws. Historically, constitutional power was often centralized in monarchies, such as those in the Roman Empire and France, whereas models like ancient Athens divided powers across institutions—similar to modern democracies. Constitutionalism, as a legal theory, aims to safeguard individual rights under limited government, often through a written constitution. It represents the highest legal authority applicable to all citizens and institutions. The evolution of constitutionalism—from ancient Greece and Rome to the present—reflects changing political and philosophical foundations, such as the influence of Greek Stoics and the Roman principle of natural law. In modern states, centralized and local governance coexist, requiring clear power distribution. Constitutions also serve political purposes: reinforcing national identity, ensuring governmental stability, and providing assurances to foreign investors. Today, human rights are constitutionally protected both domestically and internationally. Ultimately, adherence to constitutional principles is essential to democratic governance. Despite diverse constitutional texts worldwide, their core purposes and structures show significant similarity, underlining a shared commitment to the rule of law and institutional balance.